

Necip Fazıl Kısakürek'in Şiirlerinde Yol Kronotopunun İmge ve Görüngüleri

The concept of Road Chronotope in the Poems of Necip Fazıl
Kısakürek: Images and Phenomena

Veysel Şahin *

Öz

İnsanın zaman ve mekânla (uzam) olan münasebeti, insanın kendisini zaman ve mekânın (uzamın) içinde anlamlı bir varlık olarak görmesiyle zaman ve mekânı kendisi için aşkın, en değerli hafıza kılmasıyla anlam kazanır. Varoluşun soylu oluş, kılış ve olgularının hepsi belirli bir zaman ve uzamın içinde varlık alanı kurar. Sanat ve edebiyat alanında da zaman-mekân/mekân zaman ilişkisi çok yönlü ve derin bir yapıya sahiptir. Mikhail Bakhtin de zaman- mekânın ilişkisi ve iç içeliğini kronotop kavramıyla açıklar.

Mikhail Bakhtin, kronotop (*zaman-uzam*) kavramı ve teorisini, karnaval ve farklı edebî türlerin kendi anlatı evreni içinde o türün karakterini belirten zaman ve mekân biçimleri olduğunu belirtir. Zira kronotop (*zaman-uzam*) bağının temel amacı toplumsal yaşamın içinde tarihsel *özgürlük* taşıyan farklı zaman ve mekân

Geliş tarihi (Received): 12.01.2024 Kabul tarihi (Accepted): 20.04.2024

* Prof. Dr., Fırat Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Elazığ-Türkiye/
Fırat University Faculty of Humanities and Social Sciences Department of Turkish Language and Literature.
Elazığ Türkiye. vsahin@firat.edu.tr. ORCID ID: 0000-0003-3265-0481

düzlemlerini ortaya koymaktır. Bu bağlamda kronotopsal ilişki ağının şiirdeki açılımı zaman ve mekânın derin, çağrışımsal düzlemde imge, metafor ve simge boyutunda yeni bir yaratıcı görüngü tabaka ve anlamları oluşturur.

Türk şiirinin en önemli şairlerinden biri olan Necip Fazıl Kısakürek'in şiirlerinde de zaman ve mekân iç içeliği önemli kronotopsal ilişkiler içerir. Necip Fazıl Kısakürek'in şiirlerinde yol kronotopu imge ve görüngülerinin oluşturduğu zaman-mekân ilişkisinin imgesel düzlemde ele alınmasını gerekli kılar. Necip Fazıl Kısakürek'in şiirlerinde oluşturduğu yol ve yolcuya dair olan kaldırım gibi kronotopları, "zaman-mekân bütünlüğü" bağlamında algı, olgu, sezgi, kurgu ve poetik ilişkileri ortaya koyar. Bu bağlamda Necip Fazıl Kısakürek şiirlerinde yol ve yola dair karşılaşma kronotopları; yol, kaldırım olarak bizzat şiir öznesinin kendi varlığını açışladığı zaman-mekân bütünlüğünün imgesel ve görüngü hallerini açışmlar.

Anahtar sözcükler: *Necip Fazıl Kısakürek, şiir, kronotop, yol, kaldırım*

Abstract

Humanity's connection to time and space becomes significant when individuals view themselves as purposeful entities within these dimensions and prioritize time and space as the ultimate, invaluable repository of memories. The most admirable occurrences, behaviors, and facts of life create their own sphere within a specific time and place. The relationship between time and space in the sphere of art and literature is complex and profound. Mikhail Bakhtin elucidates the connection and interdependence of time and space through the idea of chronotope. Mikhail Bakhtin introduces the notion of chronotope, which refers to the interconnectedness of time and place in literary works such as carnival and various genres, reflecting the unique characteristics of each genre within its narrative world. The primary function of the chronotope bond is to unveil many dimensions of time and space that embody historical liberation in societal existence. In this context, the broadening of the chronotopical relational network in poetry generates innovative phenomena and meanings in the realm of image, metaphor, and symbol within the intricate dimensions of time and space. Necip Fazıl Kısakürek's poems explore significant connections between time and space, incorporating major chronotopical interconnections. The road chronotope images and phenomena in Necip Fazıl Kısakürek's poetry need the examination of the time-space relationship he constructs in his poems inside an imagined framework. Necip Fazıl Kısakürek's poems feature chronotopes like roads and pavements that symbolize the passenger, illustrating perception, reality, intuition, fiction, and poetic connections within the concept of "time-space integrity." Within this particular framework, the road and chronotopes of encounters are associated with the road in the poems of Necip Fazıl Kısakürek. It delineates the fantastical and transcendent realms of time-space coherence, wherein the poem's subject matter, a road and pavement, elucidates its own existence.

Keywords: *Necip Fazıl Kısakürek, poetry, chronotope, road, pavement*

Extended summary

Art is a form of aesthetic values that deals with man's existential and ontological relationship with the world and himself. In this form of value, the creative subject identity continuously and consciously re-designs objects, beings, phenomena, situations and things inside and outside itself on the plane of language, discourse and action. Each re-designed object, being, situation and phenomenon is in a time-space (space). In this respect, art and its branches are a memory in which human beings make themselves exist in time and space/space. It is possible for human beings to comprehend time and space or to have a consciousness of time and space only if the subject being is a noble being "in itself" in time and space.

Mikhail Bakhtin defines the concept and theory of chronotope (time-space) as the forms of time and space within the narrative universe of carnival and different literary genres that characterize that genre. The main purpose of the "chronotope" (time-space) connection is to reveal different time and space planes that carry historical freedom in social life.

In poetry, chronotopic (time, space-space) structures integrate with the perceptions, intuitions and phenomena of the poets' own lives (according to their psychic, spiritual worlds) to create pervasive, submerged, radical, intense and ornamental-exuberant images. As a matter of fact, the image is the subjective design of the objective world and the opening of freedom. The fact that the signifier and signified break away from their first meaning and create new connotative values and produce new meanings contributes greatly to the meaning world of language. This new world of meaning established in the universe of language constitutes the basic analogy of the image, with human senses and senses re-designing reality or carrying it beyond, beyond what is seen. These chronotopic structures created in poems carry the real and spiritual life of the individual through images and phenomena, the intersection point between the subject and objects into the aesthetic field with the possibility and connotative values of language with a creative imagination. The aesthetic integration of all perceptions, intuitions and facts about space and time within the chronotopic structure is due to the fact that the image contains infinite and transcendent meanings. The chronotopic bond created in the poem is established through simile, metaphor, metonymy, image and symbols and carried to the image level through more crystallized and deeper layers of meaning and phrases. The chronotopic structure in the poem helps us to read the other meanings created by the phenomena of time and space, as well as the constant re-designing of images in the mind and the intensification of meaning.

In this context, in this article, by utilizing the possibilities of ontological, existential, phenomenological, hermeneutic, semiotic, historical and sociological theories and methods, I have dealt with Necip Fazıl Kısakürek's poems within the framework of road chronotope images and phenomena to give the "time-space" intertwining by considering the integrity of "time", "moment", "memory"- "space", "space", "place", "area", "space", "void" and "memory" in the universe of chronotopic imagery.

Mikhail Bakhtin emphasizes the road in terms of the intersection of space and time. In a way, the journeys that the being takes to realize itself also include many encounters in the

self-realization stage of subject consciousness. In the poetry of Necip Fazıl Kısakürek, one of the most important poets of Turkish poetry, the intertwining of time and space involves important chronotopic relations. The images and phenomena of the road chronotope in Necip Fazıl Kısakürek's poems make it necessary to examine the time-space relationship he creates in poetry on the imaginary plane. Necip Fazıl Kısakürek's chronotopes of the road and the traveler, such as the sidewalk, in his poems reveal perception, fact, intuition, fiction and poetic relations in the context of "time-space integrity". In this context, Necip Fazıl Kısakürek's chronotopes of encounters about the road and the traveler in his poems reveal the imaginary and phenomenal states of the time-space unity in which the subject of the poem reveals his own existence as road and pavement.

The chronotopic network and imaginary levels Necip Fazıl Kısakürek creates in his poems, and the functions of representation and being represented transform the degree and intensity of the moment of encounter(s) into a whole of horizontal and vertical awareness. The fact that the road is the special and unique space of the moment of encounter transforms the direction, range and location of the traveler into a multi-layered universe of images and symbols. In this transformation, the road/traveler subject dissolves in its own existence into the images of the road chronotope.

In Necip Fazıl Kısakürek's poems, time and space images and phenomena related to the road give space-time intertwinement and the road as a space becomes the spatial memory of journeys. In the poetry of the poet, the chronotope of road-encounter is important in terms of carrying the cognitive, imaginary, sensory and emotional value of images and phenomena to the time in which they are lived. In this respect, the chronotope of the road is constantly intertwined with time-spatial values in the poet's poems. Necip Fazıl's poems titled "Çile", "Takvimdeki Deniz", "Yolculuk", "İraklarda", "Mevsim Dönerken", "Yattığım Kaya Bendedir", "Ben", "Bekleyen", "Veda", "Ölüler", "Kaldırımlar I, II, III" and "Şehrin Kalbi" contain special imaginary appearances and references of the chronotopes of the road and encounter. In these poems, the poet transforms the road into an image-laden memory in which time is recorded in the context of space.

Giriş

Necip Fazıl Kısakürek, Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının önemli şairlerindendir. Edebî hayatında derin kırılmalar yaşayan sanatçı, varlığını şiirin ikliminde oluşturduğu görüngü tabakaları vasıtasıyla yaşamında derin izler bırakacak şekilde yeniden ve yaratıcı bir şekilde açılar. Zira Necip Fazıl Kısakürek, şiirin iç dünyasının dışa yansıyan aynasıdır. Necip Fazıl Kısakürek'in şiirlerinde geniş bir imge dünyası vardır. "O, bilinçaltına ve bilinçe ait unsurları orijinal biçimde kullanarak zengin bir imge dünyası oluşturur." (Karabulut, 2015: 608). Şairin hayatındaki önemli dönüşümler, metafizik algı ve kozmik âlemdeki problemler şiirine imgesel boyut ve görüngüler düzleminde yansır. Necip Fazıl, genel olarak din, metafizik âlem, psikolojik unsurlar, madde ve ruh, çatışmalar, benlik problemi, kadın, dava, cemiyet vb. konularda imge zenginliği olan şiirler yazmıştır. Necip Fazıl Kısakürek'in şiir-

lerinde zaman, ‘ben’in kendi varlığını inşa ettiği, farkındalıkları kavradığı an, süre, düzlem, akış; hareket, değişim, dönüşüm, algı, olgu ve sezgi olarak belirginleşir. Sanatçının zamansal imgeleminin an, süre, devingenlik, değişim-dönüşüm; ölüm, hayat, kaçış, başkaldırı, yalnızlık, korku, kaygı, ben ve “öteki”ne dair farkındalıklar bağlamında ortaya konması, şiirde vücut bulan imge ve metaforik yapıların açıklanmasına da yardımcı olur. Mekân ise şairin varlığının içine sindiği bir yer olarak hayatının en önemli değerlerinden biridir.

Necip Fazıl Kısakürek’in, yaşama yönelik her tutunma ve oturma çabası, onun varlığının içerideki dışarıdalığı olarak karşımıza çıkar. Zira şair için mekân, yaşam, tarih, coğrafya, inşa ve üretim temsillerinin belleği olup imgesel, simgesel ve metaforik öyküsü haline gelir. Necip Fazıl Kısakürek’in şiirlerinde mekân kişisel algı, olgu ve sezgi düzlemine taşındıkça geometrik bir yer, uzam olmaktan çıkarak içtenlik mekânına dönüşür. Şairin şiirlerinde içtenlik mekânları, yerin geometrik düzlemini aşarak ontolojik bir ruh iklimine dönüşmesini sağlar. Necip Fazıl Kısakürek’in şiirlerinde zaman-mekân ilişkisi zaman ve mekânın iç içeliğini gerekli kılar. Bu bakımdan zaman mekâna, mekân da zamana dair yeni ve yaratıcı imgesel görüngüler oluşturur. Mikhail Bakhtin, edebî metinlerde zaman-mekân iç içeliğini kronotop kavramıyla ele alır.

Necip Fazıl Kısakürek’in şiirlerinde de kronotopsal imgelem zaman ve mekâna dair algı ve sezgilerin şairin zihninde yeniden tasarlandığı, yoğunlaştığı, zaman ve mekâna dair fenomenlerin öte anlamlarının açılımını gerekli kılar. Bu açıdan şairin şiirlerinde karşılaşma ve yol kronotopları şiir evreninde zaman ve mekân iç içeliğinin en derin yapıları olarak karşımıza çıkar. Mikhail Bakhtin, edebiyat ve sanat alanında zaman (an, süre), mekân (uzam, yer, alan, boşluk) bütünlüğünü, iç içeliğini “kronotop” kavramı ve teorisiyle biçimlendirir.

Bakhtin’in “*Romanda Zaman ve Kronotop Biçimlerine İlişkin Sonuç Niteliğinde Kanılar*” adlı makalesi kronotop kavramı ve teorisini edebiyat ve sanat alanında kavramsal bir yapıya kavuşur. Kronotop kavramı, ilk olarak Fizyolog Aleksey Alekseevich Ukhtomsky tarafından 1925 yılında Mikhail Bakhtin’in bulunduğu derste ifade edilir. Kronotop kavramı, Bakhtin tarafından geliştirilerek kuramsal bir kapsam ve yöntem haline getirilir (Brandist, 2011: 187). Kronotop, terim olarak Yunanca “kronos” zaman ve “topos” yer olmak üzere iki temel sözcükten türemiştir. Kronotop kavramını oluşturan ilk terim olan “kronos”, “chronos”, “khnoros” Yunanca (χρονος), Latince ise “chronus” şeklinde bir kullanıma sahiptir. Bu sözcük Sokrates öncesi felsefe dünyasında zamanı imler. Zira “Kronos”, zamanın kişileşmiş halidir. Yunan mitolojisinde; “cronus, cronos, kronos” gökyüzü Tanrısı Uranos ile yeryüzü Tanrıçası Gaia’nın en küçük oğludur. Antik Çağda Titan Cronus ile ilişkilendirilerek zamana mitik bir gizem kazandırılır. Özellikle Rönesans döneminde “Cronos”(Zaman), “Zaman Baba” yakıştırmasıyla (Father Time) Avrupa kültüründe önemli bir yer tutar. “Zaman Baba”, “Cronos” elindeki hayat orak/tırpanı ile zamanın kişiler düzleminde simgesi haline gelir. “*Kronos Roma mitolojisinde Satürn adıyla bilinmektedir. Kronos elinde her şeyi kesebildiğine inanılan “adamontine” adlı bir maddeden yapılmış bir orak ile tasvir edilmekteydi.*” (Campbell, 1995: 151).

“Topos” (τόπος) ise yer, mahal, mekân-uzam, boşluk anlamlarına gelir. “Topos”, bir fenomenin konumu ve karakteristiğini kavramayı açımladığı gibi aynı zamanda bir nesnenin

zaman içinde özelliği ve bulunduğu yeri de gösterir. Aristoteles diyalektiğinde “topos” kavramı “zemin” olarak ifade edilir. Bu bakımdan kronotop kavramı, “kronos”, ve “topos” sözcüklerinin zaman ve yer bağlamında bütün diyalektik ve hermeneutik açılımlarını içermektedir;

Bakhtin, kronotop kavramını karnaval ve türler tarihi ışığında bir kez daha açılar. Bu kavramın ardında yatan düşünce toplumsal yaşamın içinde tarihsel özgürlük taşıyan farklı zaman ve mekân düzlemlerinin olduğudur. Tıpkı hiçbir nesnenin çıplak kendisi içinde var olmayışı, hiçbir dilin her türlü kullanıma açık olmayışı gibi zaman ve mekân ilişkisi, deneyimler ve ham olgulardan oluşmaz. Örneğin zamanın göreliği duygu ya da kamusal mekânlarla arasında yapılan ayırım, belirli toplumsal gelişmeler sonucunda oluşup, çeşitli kültürel olgular aracılığıyla gündelik yaşamın içine sindirilir. (Izık, 2001: 28)

Sibel Izık’a göre, Bakhtin’in kronotop teorisi; zaman ve mekânın birbirini içermesi, bütünlemesi, birbirinin içine kayıt edilmesi, varlık ve nesnelerin mekândaki konumu, zaman içinde tarihselliklerinin göreceli olarak kültür, coğrafya gibi değerlere ve görüngülere bağlı olarak özgürce yeniden anlamlandırılmasıdır. Bu açıdan kronotop kavramı, zamanla mekân arasındaki çok yönlü ve karmaşık anlamlı ilişkiler ağının toplumsal deneyim ve bireysel algıların içsel bağlarının edebiyat alanındaki imgesel görüngüleridir. Farklı disiplinlerin bir aradalığı, kronotop kavramının “*Görelilik Kanunu*”nun (mekân-zaman) kullanımını özel anlamlarından yararlanarak edebiyat eleştirisinin önemli bir yöntemi ve kavramı haline getirir. Craig Brandist, kronotop kavramın kuramsallaşma sürecini;

Bir tarihsel politika taslağı alt başlığı taşıyan ilk deneme kronotop (zaman-uzam) kavramı kültürel uzamsal-zamansal ilişkiler kavramı geliştirilir. Bakhtin için bu estetik biçim ile tarih arasındaki ara bağlantıyı ifade ediyor. Bakhtin’in edebiyatın arkitektelik biçimlerinin tarihsel tipolojisini sunmasını mümkün kılar; özgül yapılar tarihsel olarak özgül belli uzam ve zaman anlamlarının ifadesidir. (Brandist, 2011: 186-187)

şeklinde açıklar. Zaman ve uzamın özgün bir şekilde göreceli olarak anlamlandırılması, zaman ve mekâna dair olan fenomenlerin soyuttan somuta, somuttan soyuta doğru açılan sezgi ve görüş alanı içinde yeniden biçimlenmesini ve biçimlendirilmesini sağlar. Zira zaman ve mekânın bir noktada biçimlenmesi ve birleşmesi, yeni anlam tabakaları ve boyutları oluşturarak edebî metinlerdeki anlamın yaygınlaşmasına yardımcı olur. Ontolojik olarak mekânı;

...zaman ve mekân ilişkisi (chronotop) üzerinden ilişkilendirme; mekânın durağan adedilen yer bölge gibi mekânsal ilişkilerdeki (topoğrafik) içsel ve dışsal dinamikler ve bunların epistemolojik olarak yazılı, sözlü ve diğer ifadelendirme ve temsil biçimleri metnin kendisinin doğasında mevcut bulunan söze, kelama, imgeye yüklenmiş yapılar (textual) üzerinden yapılan analiz ile birlikte işlenmektedir. Todorov’a göre; “her yazınsal tür (literary genre) içinde zamanın ve mekânın ayırt edici özelliklerini...” (Akbal Süalp, 2004: 92-93)

içerir. Zaman ve mekâna dair fenomenlerin birbirini içermesi ya da sürekli olarak birbirini tanımlaması, kronotop kavramının bu iki temel değerinin, sanat ve edebiyat alanında imgesel açıdan yeniden biçimlenmesini sağlar.

Edebiyat alanında da kronotop kavramının anlamsal gelişimi, edebî metinlerin içinde

zaman ve mekân yapılarının inşa edilmesiyle işlevsellik kazanır. Mekân ve zamanın kronotopsal içsel bağları, edebî eserlerde içerik ve biçim açısından çok yönlü ve zengin bir ilişkiye sahiptir; “...edebiyat, çeşitli derece ve kapsam değerlerle doludur. Sanatsal yapının her motif, ayrı ayrı her yönü değer taşır.” (Bakhtin, 2001: 316). Bakhtin’e göre merkezi kronotop (chronotope) düşüncesi edebî metin için zaman ve mekânın çok yönlü ortaklığını açılar. Özellikle anlatma esasına bağlı bir tür olan roman üzerine kronotopsal çözümleme teknikleri ve öneriler sunan Bakhtin, romanda bakış açısı ve anlatıcının anlatıya eklemlediği zaman ve mekânsal tasarımları; olay örgüsü, kişiler dünyası ve tematik kurgunun kronotopsal değerlendirmelerde ne derece önemli olduğunu gösterir.

Edebî eserlerde insanın konumlandığı yer olan mekân, sanatın imgesel dönüşümlerinin de yegâne yeri olur. İnsanın mekânla olan ontolojik bağı, edebî metinlerde olayların çepeçevre sarıldığı yeri, zamansal kavrayış ve oluşların imgesi haline getirir. Nitekim kronotop kavramının edebî evrende anlamı, “mekânda zamanı” hapsedmek ve zamanı görünür kılarak eserin bütün unsurlarını bu hafıza üzerinden okumaktır. Zira mekân, edebî metinlerde olayların, kişilerin, olgu ve algıların diyalojik olarak içine kaydedildiği bir bellektir. Bu belleğin kendi içinde farklı petekleri ve anlam koridorları vardır. Bu petek ve anlam koridorlarında insana dair ne varsa soyuttan somuta doğru bir kayış gösterir. Mekânın içinde somutlaştırılan dünya zamansal kayışlarla kendi anlam evrenini kurar. Mekânın zamanı bir koza gibi kendi içinde örerek kendine ait anlam ve alanlarını oluşturmaması Bachelard;

İnsan bazen zaman içinde kendini tanıdığını sanır, oysa tanıdığını sandığı şey, varlığın durağanlık kazandığı mekânlar içindeki bir dizi bağlanmalardır. Yalnızca geçip gitmek isteyen varlığın, geçmişte bile, yitirilen zamanın peşine düştüğünde, zamanın akışını “durdurmak” isteyen varlığın mekân, peteklerinin binlerce gözünde, zamanı sıkıştırmış olarak tutar. Mekân bu işe yarar.(Bachelard, 1996: 36)

diyerek açıklar. Mekânın, zamanı kendi içindeki peteklere kaydederek hafıza hâline getirmesi, zamanın akışını “durdurmak” isteyen insan, özne bilinç için yitirilen zamanları mekânın içinde anlamlı kılar. Yitirilen, unutulmuş zamanın mekânsal hafızadaki yeri edebî metinlerde; zaman-mekân, zaman-uzam, zaman-boşluk, zaman-dünya, zaman-yer tabakalarının kayıt edilmesi, geçmişin bilgi, deneyimlerini şimdiye ve oradan da geleceğe taşımayı amaçlar. Edebî metinlerde de kronotop vasıtasıyla kendi tarihsel imgelerini anlam evreninin içinde bulur. Bu bakımdan edebî metinlerde özne bilinç, kendi varlığını dilin onu açımlayan dünyasında ontolojik olarak kronotopsal imgelerle var kılar. Burada “kendi içre varlık” olan insan, her mekânsal atakta zamanın bilinçli, bilinçdışı ve bilinçaltı dünyasında ruhsal özne olma durumunu metinde yeniden inşa eder. İnşa edilen kronotopsal imge, anıları, hayalleri, korkuları, yalnızlıkları, kendini gerçekleştirmeleri, cinsel dürtü ve arzuları zaman ve mekânın belleğine kazır. Anlatı kişilerinin varlığına yuvalanan karşıt ve içtenlik değerler dünyası, kronotopsal bellekte soyuttan-somuta bir dönüşümdür;

Mikhail Bakhtin kronotop kavramını, anlatma esasına bağlı türler üzerinden kuramsallaştırmaya çalışır. Bakhtin’e göre roman zaman ve uzam anlatı düzlemlerinin en belirgin biçimde ortaya konduğu türdür. Romanın, insanın var oluşa yönelik atılımlarını, yaşam ile

kurduğu içsel bağlarını ve zaman-mekânın içi içeliğini ortaya koyması açısından önemli bir tür olarak ortaya çıkmasını sağlar.

Bakhtin romanı; insanı, tarihî, coğrafyayı, kültürü, sosyo-ekonomik değişim, gelişim ve üretimleri içinde barındırması, aynı zamanda birçok farklı edebî türü de içinde eriterek yer vermesi bakımından karnaval bir tür olarak görür. Dil ve söylemin dünyasında epikten moderne doğru sürekli diğer edebî türlerle iç içe girip geçişgenleşen roman, karnavallaşarak büyür ve genişler. Böylece roman, çok yönlü/çok yüzlü bir edebî tür olarak özne varlığın zaman-uzamdaki belleksel kimliği ve açılımı olur. Zaman/an/hareket ve döngüsünün mekânın içinde kaydedilmesi, varlığa dair her şeyin zamanda olması, insanın zamanla doğması, mekânsal bütünlük ve bağın roman türünde de iç içe geçmesini, karnaval bir bütünlük oluşturmaları sağlar. Bakhtin, bu açıdan romandaki olay örgüsünün içinde taşıdığı zaman ve mekâna dair kayıtları, kronotop kavramı içinde bir karnaval hafızaya dönüştürür. Romanın, zaman-mekânsal hafızasını niteleyen kronotop kavramı, dilsel katmanlaşmayı en yaygın şekilde ortaya koyar. Özellikle çok katmanlı, diyalojik söylem, zaman-mekân bütünlüğünün çok sesli, çok anlamlı şekilde inşa edilmesini sağlar;

Romanda Zaman ve Kronotop Biçimleri” adlı çalışmasında kronotop kavramını karnaval ve türleri tarihi açısından ele alır. “Bu kavramın ardında yatan düşünce, toplumsal yaşam içinde tarihsel özgürlük taşıyan farklı zaman ve mekân düzlemlerinin kurgusudur. Edebiyatta kronotop aracılığıyla zaman ete kemiğe bürünür; mekân, yine aynı yolla zaman ve tarih tarafından anlamlandırılır. Bu somutlama ve anlamlandırma süreçleri yine doğrudan doğruya tür olgusuna bağlıdır. Epikle roman arasındaki karşılaştırmaların açıkça gösterdiği gibi turlar sınırlı kronotop olanakları içerir. Hatta bu olanaklar tarafından tanımlanırlar. (Irzık, 2001: 28)

Tarihsel açıdan edebî türlerin zaman ve mekân kurgusunun kronotoplar tarafından sınırlarının çizilmesi, zaman ve mekânın ne derece önemli unsurlar olduğunu gösterir. Romanda kişilerin başından geçen olayların içinde betimlenen mekân; olayların mekân içinde neden-sonuç bağlamında kronolojik veya akronik olarak zamansal yapılar oluşturmaları sağlar. Roman ve kronotop bu açıdan Bakhtin’in kronotopsal çözümleme yönteminde kuramın kapsamını ve işlevini göstermesi ve bunun uygulanması açısından önemlidir. Ancak biz bu çalışmamızda anlatı esasına bağlı türlerden ziyade şiir üzerinde bir kronotopik inceleme yapacağız. Şiirin bize sunduğu imkânlar dâhilinde; şiirde mekân-zaman, uzam-zaman, yer-zaman birlikteliklerini kronotopsal imgeler bağlamında ele alacağız.

Mikhail Bakhtin’in kronotop çözümleme yöntemi ve yaklaşımı edebiyatın en kadim, derin, yoğun ve estetik anlam evrenine haiz olan şiirin, bu bağlamda irdelenmesini gerekli kılar. Bakhtin’in bu bağlamda tür sorununu açığa çıkarmaya çalışması, değişik türler arasındaki ayrımın kavramlar üzerine ortaya koyması; kronotop, diyalojik ve rabelais kavramlarının sürekliliğini sağlayan yaratıcı belleğin edebî ürünlerde ele alınmasını önceler.

Bakhtin’in romanın anlatısallığından hareketle kavramlaştırmaya çalıştığı kronotop kavramı, şiir türünde de imge, metafor ve simge düzeyinde kendine bir anlam alanı oluşturur. Edebiyat dolayısıyla şiirde ifade edilen zaman ve uzama dair ilişkilerin, algı ve sezgi açısından içkin bir kronotopsal yapı arz etmesi, şiirde mekân-zamana dair unsurların, doğru

ve değerlerin imgesel açılımı olmasından kaynaklanır. Nitekim zaman ve mekânın duygu ve değerleri içinde taşınması bu iki değer derin imgesel anlamlar içermesindendir. Her ne kadar kronotop kavramı, tür olarak roman türünü anlamlandırmak ve bu türün zaman ve mekân açısından tarihsel gerçekliğini mimetik dünyanın sınırları ekseninde belirli kılmak için ortaya atılsa da edebî evrenin farklı türleri içinde uygulanma ve kullanma olanağı sunar. Bu açıdan kronotop kavramı, anlatılarda kişi, bakış açısı, olay örgüsü, zaman ve mekân gibi unsurları metnin içinde zaman-mekân bütünlüğü dâhilinde iç bağlar oluşturarak anlamlı hâle getirir. Kronotopsal ağı imgesel söylemle anlam boyutları ve tabakaları kurması, şiirin kronotopsal bağlamda incelenmesine, tahlil edilmesine ve araştırılmasına olanak sunar. Zira şiirde “zaman”, “an”, “süre” “yer”, “mekân”, “alan” ve “uzam” farklı çağrışımsal birlikteliklerle anlamlandırılarak sonsuz anlam içerikleri oluşturulur. Bu bakımdan şiirdeki “zaman ve mekân”, kronotopsal açıdan çok yoğun, derin ve katmanlı anlam ilişkileri içerir.

Şiirde kronotopsal imgelem, zaman ve mekâna dair algı ve sezgilerin zihinde yeniden tasarlanmasını, anlamın yoğunlaşmasını, zaman ve mekâna dair fenomenlerin öte anlamlandırmasını amaçlar. Nitekim mekân ve zamana dair öte anlamların nesne ve varlıkların kimliği ve belleğinin olması, kronotopsal içeriklerin önemini vurgular. Böylece zaman ve mekân, öznenin varoluşsal sınırlarını şiirin özgürlük açılımı ile bütünleştirerek kendi tarihsel gerçekliklerinin imgelerini oluşturur. Zira şiirde;

... edebî imgelerin herhangi biri veya hepsi zaman-uzamsaldır. Bir imge deposu olarak dil de esasen zaman- uzamsaldır. Bir sözcüğün iç biçimi, yani yardımıyla uzamsal kategorilerin kök anlamlarının (en geniş anlamda) zamansal ilişkilere taşındığı dolayım-layıcı belirtgeç de zaman-uzamsaldır.(Bakhtin, 2001: 325)

Kronotopsal imgesel ağ içinde her daim kronotopsal ilişki düzleminin olduğunu belirten Bakhtin, şiirde de (diğer türler) zaman-uzam ilişki düzleminin kronotopsal olduğunu iddia eder.

Şiirde yer alan edebî imgelemelerin başında “zaman ve mekân” a dair kronotopsal imgeler yer alır. Şiirdeki kronotopik göndermeli imgeler varlık ve nesneleri “zaman ve mekân” a dair oluşlarını görünür kılar. Bu açıdan zaman ve mekâna dair kronotopsal imgeler; “*Algı-lama-duyumsallık ile kavramsallık-tasarım, bilinç ile bilinçdışı, içsellik ile dışsallık, içkinlik ile alışkanlık*” (Friedman, 2004: 78) göstererek şiiri zamansal hafıza ve mekânsal bellek imge deposu haline gelir. Bu açıdan Bakhtin’in kronotop yöntemi, şiirde yer alan zaman ve mekânsal unsurları açısından; bireysel deneyim, sezgi, algı, tasarım, çağrışımsal boyutların yanında toplumsal-tarihsel, sosyal-psikolojik olarak çok katmanlı farklı deneyimler, içsel bağlar ve özgün imgesel görünümmler aksettirir. Özgün görünümmler;... özü gereği her zaman kronotopik olan yani her zaman mekânla zaman arasında belli kesişme noktasında yer alan insanın farklı türler içinde betimlenişine... (Irzık, 2001: 28) olanak sunar. Şiirde kronotopsal yapı mekânın zamanı içinde kayıt etmesiyle biçimlenir. Şiirde kronotopik alan, mekânın tarihsel gerçekliği içinde bireysel alana taşınarak zaman, mekânın içine taşınır. Böylece zaman ve mekân kronotopik içerik açısından dışarıdaki içerideliği/ içerideki dışarıdalığa dönüştürür ve geçmişte kalan anı, yaşanmış deneyim ve tecrübeleri bireysel ve toplumsal hayata dair olayları kendi içinde zamansal bükümlemeler yaparak kaydeder. Şiirde mekânsal ve zaman-

sal bellek, insana dair bütün kılış ve oluş imgelerinin bulunduğu her noktada varlığını gösterir. Şiir bu bakımdan zaman ve mekânı bağlı farklı bireysel, toplumsal ve felsefi ilişkilerin kronotopsal düzlemde iç içe girmiş yetkin söylemlerine dair örnekler taşır.

Bakhtin'in, çalışmasında kronotop çeşitleri ve düzeylerini genel olarak sınıflandırır. Bu sınıflandırmada yol-karşılaşma kronotopu, şato (konak-köşk-yalı) kronotopu, misafir odası-salon kronotopu, taşra-kasaba kronotopu, eşik kronotopu (merdiven, ön hol, koridor, sokak, meydan, kapı) gibi kronotopsal imgesel görüngüler düzleminde yer alır. Biz bu çalışmamızda yol-karşılaşma kronotoplarının imge görüngülerini ele alarak Necip Fazıl Kısakürek'in zaman-mekân algı, sezgi, kurgusunun imge ve görüngülerini ele alacağız.

“Yol” kronotopu imge ve görüngülerine dair...

Mikhail Bakhtin yolu, mekânın zamanla kesişme boyutu açısından önemser. Varlığın kendini gerçekleştirmek için çıktığı yolculuklar bir bakıma özne bilincin kendini gerçekleştirme aşamasında birçok karşılaşmayı da barındırır. Zaman-mekân bağlamında yol ve karşılaşma imge görüngüleri kimi zaman gözlenebilen, duyularla algılanabilen olgu ve olay olarak karşımıza çıkarken kimi zaman da deneyim dünyasını yürütme yoluyla oluşturulan duyumsamalar olarak belirginleşir. Bu bağlamda somuttan soyuta, soyuttan somuta geçişlerde özne-nesne ilişkisi ve kurgusu önemli anlamlar içerir. Özne-nesne ilişkisi çerçevesinde şekillenen metafiziksel kavrayış bireyin algı ve deneyimlerinin özel alanı haline gelerek öznenin dış dünya ile kurduğu tecrübeler çerçevesinde kronotopik imgesel görüngü alanları oluşturur. Özellikle şiirde görüngü evreninin imge ile merkezden çevreye, çevreden merkeze doğru oluşturduğu yeni ve yaratıcı derin görüngü tabakalarının öznel bir algı oluşturmaları, yol ve karşılaşma kronotoplarında yeni ve farklı farkındalık sağlar.

Bakhtin'in yol ve karşılaşma kronotopunu açılmaya çalıştığı kısımlarda bu iki değeri önemli zaman-uzam iç içeliği olarak verir. Zaman-mekân iç içeliğinde yol; kesişim, akışlar ve etkileşim kronotop imgesinin görüngüleri olarak ortaya konur. Bakhtin'in incelediği çeşitli roman örnekleri ve anlatma esasına bağlı türlerde yol ve karşılaşmanın ürettiği anlamlar ortaya koyar. Özellikle romanda olayların ve kişilerin karşılaşma, kesişme yeri olan yol, mekân ve zamanı içinde barındıran anlamsal ve içkin bir kronotopsal simge, imge, metafor olarak ortaya çıkar. Edebî metinlerde karşılaşma olarak ortaya konan yol; duygu ve değerlerin içinde yaşanan zamana dair değerleri de taşıması açısından önem arz eder. Bakhtin karşılaşma kronotopunu;

... zamansallık ögesi ağır basar ve ayırt edici özelliği duygu ve değerlerin yüksek yoğunluğudur. Karşılaşma ile bağlantılı yol kronotopu ise, daha geniş bir kapsamla ama daha düşük dereceli bir duygu ve değerlendirme yoğunluğuyla karakterize olur. (Bakhtin, 2001: 316-317)

diyerek tanımlar. Zaman ve mekân düzleminde yol gidildikçe, anlatı kişisi varlığı içine doğru zaman-mekân bağlamında kayış gösterir. Yolun yönü, mekânın zamana dair sürekliliği, akışkanlığı ve hareket sürekliliğini açılar. Bu durum her noktada anlık karşılaşma olasılıklarını artırdığı gibi mekânın öznel tasarımıyla yol imgesi ve görüngüler evreni etrafında

yoğunlaşmasını sağlar. Bu yoğunluk karşılama kronotopu kendine mahsus mekân ve zamanı içerirken yol kronotopu zamanı geniş ve uzun bir sürece yayar. Böylece mekânın ve zamanın kronotopsal yoğunlukları belirlenir. Nitekim karşılaşma kronotoplarında zaman-uzama ait duygu yoğunluğu kendine özgü değerler çerçevesinde derinleşir, yol kronotopunda bu yoğunluk zaman ve mekânın akış hızına göre daha düşük olarak ortaya çıkar.

Mekân içinde alınan mesafe, zamanın bu eyleme bağlı olarak anlık olarak aktığını gösterir. “An”lık olarak mekânın içinde akan zaman, özne kimliklerin-anlatı kişilerinin karşılaşmasının öznel yeri, biçimlenmiş tutunma noktaları olur. “An”lık kesişimlerin ya da oluşların bu özel mekânlar, anlatı kişileri ve metin öznelerinin mekânsal noktada birleşmesini sağlar. Bu bakımdan anlatıdaki kişileri ve metin öznelerinin karşılaşma yoğunlukları, uzam olarak yolun zamansal derinliği ve içkinliğini artırır. Zira anlatı esasına bağlı türler başta olmak üzere edebî eserlerde karşılaşma kronotopları, yol üzerinde, yol kenarındaki duraklarda gerçekleşir. Bakhtin için yol rastlantısal karşılaşmalar için iyi bir yerdir;

Yolda (“anayol”)-tüm toplumsal sınıfların, zümrelerin, dinlerin, milliyetlerin, çağların temsilcileri olan- çok değişik insanların izledikleri uzamsal ve zamansal patikalar, tek bir uzamsal ve zamansal noktada kesişir. Olağan koşullarda toplumsal ve uzamsal mesafeyle birbirinden ayrılan insanlar rastlantısal olarak bir araya gelebilir. (Bakhtin, 2001: 317)

Farklı türden, kültürden insanların zaman-uzam bağlamında yolda bir araya gelip karşılaşması, bu karşılaşmadaki “an”ın yoğunluğunu, yönünü ve iç dinamiğini etkiler. Nitekim Bakhtin’e göre yol uzamsal bağlamda; geçmiş, anılar, hayaller, düşler ve rüyalar karşılaşma kronotopu ekseninde bir karnavala dönüşerek metin içinde kimlik bulan özne bilinçlere ait bireysel ve kolektif dünyanın imge ve görüngü tabakalarını sunar.

Karşıla(ş)ma kronotopunun öznel görüngü ve imgesel uzamı olan zaman içinde kendine özgü temsil işlevi üstlenen yol, bir yandan da farklı toplumsal kesimlerin, farklı dillerin ve değerlerin karşılaştığı yer olarak; “*toplumsal ve tarihsel heterojenliği açığa çıkaran karnavalımsı bir mekân(a)*” (Irzık, 2001: 30) dönüşür. Yolun temsil olma, temsil etme işlevi her metinde ya da kurgu biçiminde karşıla(ş)ma anının derecesi ve yoğunluğunu yatay ve dikey olarak farkındalık bütününe dönüştürür. Yolun karşıla(ş)ma anının özel ve özgün mekânı olması, yolcunun istikameti, menzili, yönü ve bulunduğu yeri çok katmanlı bir imge ve simge evrenine dönüştürür. Bu dönüşümde yol/cu öznesi, kendi varlığını yol kronotopu imgeleri içinde eriterek sığlaşır. Her sığlaşmada öznenin varlığı, psikolojik, sosyolojik, fenomenolojik, ontolojik, varoluşsal ve semiyotik olarak yol kronotopunun içinde kendisinde görünür kılınır. Bu açıdan yolun içinde taşıdığı özne bilinç, karşılaşma eksenine yabancı dünyadan değil, bilakis bildik bir alandan geçilerek tarihsel bağlamda yolda ve yolun sonundaki yoğunluklara göre boyutlanır (Özdemir Rıganelis, 2021: 208).

Yoldaki yoğunluğun boyutları, karşılaşma anında zamanın mekânın içindeki bükümü, yolun birincil anlam tabakasını esneterek mekânın içinde zamanı, zamanın içinde mekânı özel hafıza haline getirir. Bu aynada “mekân ve zaman”, kronotop aynasının özgün öznesi, yolcu ise bu aynada etkin eyleyendir. Özne konumundaki yol-karşılaşma kronolojik bileş-

kesi, metin öznesi ve kişinin metin içindeki ötekiliği ve dışsallığı ile sonuçlanır. Yolcunun yaşamındaki özne fonksiyonu, yol-karşılaşma kronotoplarına yüklenmesi, anlatı kişilerini “dışsallık” bağlamında yüzeysel hâle getirir. Burada anlatı kişilerinin özne bilinçlerinin kendi yaşam biçimleri ekseninden geçici olarak silikleşmesi, yol kronotopunun ne kadar önemli olduğunu gösterir.

Yoldaki karşılaşmaların tesadüfi veya bilinçli bir seçim olması, karşılaşmanın önemini kişisel deneyim ve seçimlerinin öncelikli olduğunu gösterir. Kişisel deneyimlerin ya da rastlantısal durumların sonucunda bilincin bilinçle olan tüm nihai karşılaşmaları yolda sonsuz ve karnavalımsı bir yapının ortaya çıkmasına neden olur. Bu açıdan zıtlıkların, yaşamların, yazgıların, duyguların ve toplumsal mesafelerin karmaşık ve somut halde birleştiği yol kronotopu, hem yeni başlangıçların hareket noktası, hem de olayların sonuçlandığı yerdir. Başlangıç ve bitişlerin özel yeri olan yolda, zaman-uzam kaynaşarak birbirini tanımlar. Bakhtin’e göre yol kronotopunda;

Zaman adeta uzamla kaynaşarak uzamın içine akar (ve yolu şekillendirir); bu, bir seyir, bir akış olarak yol imgesindeki zengin eğretilere genişlemesinin kaynağıdır. (Bakhtin, 2001: 317)

Yolun akışı, yolcunun bu oluş içindeki fonksiyonu, yol imgesinin içkinliğini ruhsal, sosyal ve kültürel açıdan aşkınlılaştırır. Bu açıdan Bakhtin, yol-karşılaşma kronotoplarını çok önemser. Zira anlatı esasına bağlı türlerde (roman) kişi/başkişi, kendi soylu hikâyesini geçmişten günümüze hep bir yolculuğa çıkarak kurar. Bu yolculukta yol, yolcunun bütün deneyim ve tecrübelerinin yaşandığı/yaşanacağı zamanda öznel mikro-kozmik bir mekândır.

Necip Fazıl Kısakürek’in şiirlerinde “yol kronotopuna” dair imge ve görüngüler

Necip Fazıl Kısakürek, şiirlerinde yol-karşılaşma kronotopunun imge ve görüngülerini şehre ait kaldırım, sokak olduğu bizatihi şiir öznesinin kendi varlığını açmıladığı içsel mekânlarda ifade eder. Bu açıdan yol, daima yolcu ve yolculuk durumları yaratır. Bu bağlamda; yol, evrensel bir semboldür. Bütün toplumlarda içsel yolculuğu, ayrılığı, gitmeyi, mesafeyi, uzaklaşmayı ve savaşa çıkışı simgeleyen yol, aynı zamanda uzlaşma, birleşme, uyuşma ve buluşmayı simgeler (Şahin, 2014: 237).

Yol ve yolcunun çıktığı mekân ile varacağı nokta arasında mekânsal alana yol, bu alanların arasında zamana bağlı mekânsal geçişlere yolculuk, mekânsal mesafeleri belli bir zaman diliminde yapan özneye ise yolcu denir. Yol, yolcu ve yolculuk kavramları bu açıdan insanın dünya ile kurduğu bütün ilişkilerde temel etken olarak karşımıza çıkar. Edebiyat ve sanat alanında yol, yolcu ve yolculuk kavramlarının sürekli ele alınması bu kavramları temel bir simge, imge ve metafor haline getirir. Bu açıdan yol, yolcu ve yolculuk ibareleri birbirini tamamlayan bir yapı arz eder. Bu temel yapılardan ilki olan yol, insanların bir yerden başka bir yere gitmek için üzerinden, içinden geçtiği mesafe, alandır. Bu alanın içinden geçtiği mekânlar ise yolun dışsallığını oluşturur.

Mikhail Bakhtin “yol kronotopunu” ortaya koyarken anlatılardaki karşılaşmaların ge-

nellikle yolda gerçekleşmesi sebebiyle yolun tesadüfî karşılaşmalar için çok uygun bir yer olduğunu vurgular. Bakhtin’e göre;

Yolda (“anayol”) -tüm toplumsal sınıfların, zümrelerin, dinlerin, milliyetlerin, çağların temsilcileri olan- çok değişik insanların izledikleri uzamsal ve zamansal patikalar, tek bir uzamsal ve zamansal noktada kesişir. (Bakhtin, 2001: 317)

Varlığın kendini gerçekleştirmek için çıktığı bütün yol/lar ve yolculuklar “ben”in inşa edilme serüvenine yönelik atılımları çağırıştır. Zira kendini inşa etmek için çıkılan yol/cu/luk/lar, bir sınanma ve deneyimler alanı yaratır. Bu bakımdan her yol/cu/luk zaman-uzam iç içeliğinin kesişim, etkileşim, dönüşümün başlangıcı ve oluş sürecini ifade eder.

Tasavvufta maceranın mekânsal yeri olan yol, yapılan yolculuğun yaşamsal tecrübeleriyle doludur. Bu yolda alınan mesafe ise yolculuğun özne varlık olarak kendi varlığını, benliğini bulmasının imgesel sürecidir. Tasavvufta bu süreç “seyr ü süluk” olarak adlandırılır. Bu imgesel evren ve görüngüler, yolculukta yol, aşılması gereken sınavlar alanı, yolcu ise bu sınavda kendi varlığını tamamlayacak olan özne varlıktır. Tasavvufta kişinin hakikati bulmak için çıktığı s/imesel yolculuk geçici olarak mutlak olana ulaşmayı ifade eder. Bu bakımdan her yol/cu/luk bir ayrılış, arayış, buluşma ve kavuşmayı imgeler. Yol bu açıdan kimi zaman egzotik, kimi zaman bildik, kimi zaman da yabancı yerlerin iç içeliğini barındırır. Bakhtin’e göre; “... yol derin ve yoğun bir biçimde, tarihsel dönemin seyrinin, zamanın ilerleyişinin izleri ve göstergelerinin, çağın işaretlerinin damgasını taşır.” (Bakhtin, 2001: 318).

Necip Fazıl Kısakürek’in şiirlerinde yola dair zaman ve mekân bütünlüğü, mekân-zaman iç içeliğini verir ve yol mekân olarak yolculukların mekânsal hafızası haline gelir. Şairin şiirinde yol-karşılaşma kronotopu imge ve görüngüleri bilişsel, düş(ün)sel, duyu ve duygusal değeri içinde yaşanan zamana taşınması açısından önem arz eder. Bu açıdan yol kronotopu, sürekli olarak şairin şiirlerinde zaman-uzamsal değerlerle iç içe biçimlenir.

Necip Fazıl’ın “Çile”, “Takvimdeki Deniz”, “Yolculuk”, “İraklarda”, “Mevsim Dönerken”, “Yattığım Kaya Bendedir”, “Ben”, “Bekleyen”, “Veda”, “Ölümler”, “Kaldırımlar I, II, III” ve “Şehrin Kalbi” adlı şiirlerinde yol, karşılaşma kronotoplarının özel imgesel görüngü ve göndermeleri bulunur. Şair bu şiirlerinde yolu, mekân bağlamında zamanın içine kaydedildiği imge yüklü hafızaya dönüştürür.

Necip Fazıl Kısakürek’in “Çile” (1939) adlı şiirinin yapılan bilişsel, düş(ün)sel ve ruhsal dönüşümün kronotopsal imgesi olması, yolun yaşanması, ulaşılması gereken menzil, çekilmesi gereken bir çile olarak kavranmasını sağlar. Abdülhakîm Arvâsî ile tanıştıktan yıllar sonra kaleme alınan şiir 28 dörtlükten oluşur. Şair şiiri ilk olarak “Senfoni” adıyla yayımlar daha sonra ise şiirin adını değiştirerek “Çile” adını verir. “Çile” adlı şiir bir nevi Necip Fazıl’ın şairlik macerasının metinleşen ruhsal evreni olur. Şiirin adı olan “çile” ibaresi, belirli bir zaman diliminde yaşanan olay, durum, edim ve olguların uzama işlenmesi ile öte anlamlar evrenine dönüşür. Zira çile çekmek bir mekânda engellenmek, özgürlüğün kısıtlanması ve insanın olgunlaşmak için çekeceği ruhsal dönüşümü imgeler. Şiirde yer alan;

Ufuk bir tilkidir, kaçak ve kurnaz.

Yollar bir yumaktır, uzun dolaşık.

Her gece rüyamı yazan sihirbaz,

Tutuyor önümde bir mavi ışık.

...

Söyleyin, söyleyin, ben miyim yoksa,

Arzı boynuzunda taşıyan öküz?

Belâ mimarının seçtiği arsa;

Hayattan muhacir, eşyadan öksüz?

(Kısakürek, 2022: 19)

bu dizeler şairin çile ediminin mekanı olarak hayatı açımladığı anlaşılır. Hayatın, insan için çile oluşu, yol ile yaşam/hayat arasındaki bağı kurcalayıp kavramakla mümkündür. Zira şairin algısına göre yaşam çileli bir yolculuk, çileli bir kavuşma anına yakınlaşmadır. Şiirin genelinde geçici olandan mutlak olana yöneliş, o yolda varlığı bulma süreci, bireysel olarak şairin kendi soylu çilesinin trajik yazgısıdır. Bu çileli yol/cu/luk/da ulaşılabilecek ufuk, bir tilki gibi kurnazca kendini gizler. Çünkü akan zamanın bitiş çizgisini gösteren ufka ulaşmak çok zor ve çilelidir. Şairin şiirde ufku tilkiye benzetmesi, zamanı yakalamanın imkânsızlığını vurgulamak içindir. Ufukta erişilmesi gereken menzile ulaşmak bu açıdan çok zordur. Ezeli ve ebedî olana ulaşmak, “Mutlak O”ları ve yarattığı varlıkları kavramaktan geçer. Bu kavrayış mistik açıdan varlığın aşkınlığını, mekân ve zamanın ötesinde oluşunu bilmeyi gerektirir. Şiirde geçen; “Yollar bir yumaktır, uzun dolaşık” dizesi yol kronotopunun imgesel evrenini kesişme noktası açısından zorlaştırır. Kavuşma ve karşılaşma alanlarının özel yeri olmasının ötesinde yol zıtlıkların, farklı yazgıların mekânsal alanıdır. Yolun “yumak oluşu”, zaman içinde yaşanan karmaşık düşüncelerin, içinden çıkılmaz çile ve çelişkilerin yaşandığını vurgular. Bu yönüyle şairin yazgısı, onun yaşamının uzamsal ve mekânsal imgesi olan yol, tesadüfi karşılaşmaların yeri olmanın ötesinde planlı yeni başlangıçların da kronotopik düzlemi olur. Yolun uzun oluşu, yolcunun metafiziksel kavrayışı ile çilenin çekildiği içsel bir yolculuk haline gelir. Zira şiirde şairin özne “ben”ini kendi varlığını yumak gibi iç içe geçmiş yolların içinde bulması gerekir. Yolu kuran, yolun kendi içinde kıvrım kıvrım olmasını, zaman ve mekânının oluşmasını sağlayan “Mutlak Varlık”tır.

Necip Fazıl Kısakürek’in şiirlerinde yol kronotopu imge ve görüngüleri yeni başlangıçların davetlerini de içinde taşıyan bir belleksel uzamdır. Uzamsal ve zamansal dizilimlerin art arda ve çeşitli yollarda cereyan etmesi, şiir öznesinin yolda iç mekânını kurmasına yönelik bir sezgidir. Şairin şiirlerindeki yol kronotopu davet alanına taşıyan bir kullanıma da sahiptir. Şairin “Yolculuk” (1936) şiiri bu bağlamda önemli bir metinsel davettir;

Yolculuk; her zaman düşündüm onu.

İçimde bu azgın dâvet ne demek?

Oraya, neredeyse güneşin sonu,

Uçmak, kayıp gitmek, kaçıp dönmemek.

Atımdan kaydirdi bir el minder;
Herkes yatağında, ben ayaktayım.
Bir gece, rüyada gördüğüm yeri,
Gözlerim yumulu, aramaktayım.

(Kısakürek, 2022: 228)

Şiirde yolculuk, yol-karşılaşma kronotopu imge görüngüleri olarak yeni, farklı değer ve düşüncelere daveti imler. Şiir öznesinin yol ve karşılaşma alanı olarak yolda varlık ve birlik kurması, uzam ve zamanın içinde derinlik kazanmasını sağlar. Bu açıdan yol, yoldaki karşılaşmalar, düşünce ve eylemlerle imgeleşir. Şiir öznesinin kendi içine doğru çıktığı bireysel (bilişsel ve düşünsel) yolculuk düşünce anaförleri eşliğinde gerçekleşir. Nitekim kahraman “ben”in soylu zamansal ve uzamsal mekân kurgusunda yol-düşünmek başlı başına “Mutlak O”(la)na, bilinçaltı ve bilinçdışına davettir. Bu davet, yola çıkmayı açımlayan düşünce ile gerçekleşir. Campbell bu durumu;

... nerede dışa doğru yol almayı umsak orada kendi varlığımızın merkezine geleceğiz,
nerede yalnız olduğumuzu sorsak orada bütün dünya ile olacağız. (Campbell, 2010: 34)

diyerek ifade eder. Bir başlangıç kronotopu olarak yol, “ben”inin kişisel macerasının öznesi ve müjdecisidir. Bu müjdeyle şair kendi “ben”inin farkına varır ve farkındalıklarıyla bu davete icabet ederek bütünleşir.

Düşünme, bireysel anlamda şiir öznesini kendi içine doğru zamansal dalma ve mekânsal oturuları ile doludur. Şair de; “*Yolculuk her zaman düşündüm onu*” dizesinde yol/cu/luk temel fenomenolojisinin oluşlar silsilesini zamanla ilişkilendirir. Bu ilişkilendirmede içe doğru yapılan macerada ilk evre düşünmedir. Davetin yönü ve sıklığı düşüncenin zaman içinde mekânsal bir taşınma, taşıyıcı özne unsuru olarak kendi macerasının kronotopik imgelem oluşturmasını sağlar. Kişisel maceraya çıkışın daveti düşünce, bu eylemin uzamı olan yol ise şiir öznesini maceraya çağıran uzamdır. Zira yol; “*Kahramanı çağıran ve onu ruhsal ağırlık merkezine*” (Campbell, 2010: 72) davet eden kronotopsal alan olarak metafiziksel ayrılış-kavuşmaların içsel düzlemi olur.

Necip Fazıl Kısakürek’in “Takvimdeki Deniz” (1931) adlı şiirinde de yol kronotopunu yaşamla deniz, yolculukla yol arasında ilişki kurar. Deniz insanın yaşamı ve hayata dair görüngü ve oluşlarını imlediği gibi yol/yolculuk da bu dalgalı denizde varılacak limanı ve açılacak sınırları gösterir.

Şiirde şairin dünyayı denize, yaşamı ise yolculuğa benzetmesi, dünya ile yaşam, zaman ve mekân arasındaki derin metafiziksel olgulara dair göndermeler yapar. Bu ilişkilerin içyapısı şairin fikir çilesi, hayat meşgalesi ve metafiziksel sezgisi zaman ve mekân kavrayışla bütünleşir. Şiirde deniz, dalga, insan, eşya, zaman ve mekân çileli hayatın mekânsal iç içeliğini belirtir. Şairin şiirinde yer alan şu dizeleri hayat, zaman ve uzama dair algısal kurguyu ve kavrayışı ortaya koyar;

...
Ah yolculuk, yolculuk!
Ne kadar baygın, soluk,

O gün bizde betbeniz;
Ve ne titrek kalbimiz
Ve eşyamız ne küskün!
Yola çıktığımız gün,

...

Bir sıraya dizilmiş,
Bakarlar sinsi sinsi.
Niçin o ân da hepsi,
Bir kuş gibi hafifler,

Arkadan geleyim der?
Niçin o güne kadar,
Dilsiz duran ne kadar
Eşya varsa dirilir,
Yolumuza serpilir?

(Kısakürek, 2022: 223)

Şairin şiirinde yol/cu/luk diye sürekli haykırması, zaman ve mekân bağlamında yol kronotopunu şiirin açar öznesi yapar. Şiirde yola doğru yapılan bütün seslenişler, hüznün ve korku barındırır. Şair şiirde yolculuğu ölüm, yaşam, an ve mekân arasında varlığını bulma ya da varlığın hakikat eşliğine geçme anlamını taşır. Şiirde yolun “baygın” ve “solgun” durumları imlemesi, mekânı zamanın içinde yavaşlatır. Yolculuğun yönünün zamansal değişim ve kronotopsal geçişleri açıklaması ise şiir öznesinin ona yüklediği değişken ortamı vurgular. Bu değişken yapı içinde yapılan yolculuk dünya yaşamından kopuş ve “Mutlak Varlık” ile karşılaşma ve kesişme trajedisini barındırır. Bu yüzden hayattan kopuş ve ayrılış olarak kronotopsal imgelem oluşturur.

Yolun ölüm anının uzamı olması, çıkılan yolculukların bilinmezliği ve kopuşu içermesinden dolayı şiir öznesine korku verir. Korkunun şiirde oluşturduğu kaotik atmosfer bütün kalpleri titretir. Bu titreyişle şiirde mekâna ait bütün nesneler, özneye uzak, mesafeli ve kopuk hâle gelir. Nitekim ölüm yolculuğuna çıkıldığı vakit şiir öznesine ait bütün dünyasal nesneler bir başkaya, ötekine dönüşür. Şair de sessiz ve anlamından uzaklaşmış nesneleri ölüm yolculuğunun iletişimsizliği ile görünür kılar. Nitekim şiirde de yer alan “yola çıktığım gün” dizesi zaman ve mekânı kendi içinde kronotopik yapıya dönüştüren yayılğan imgelemler düzlemidir. Burada şiir öznesinin “yol” uzamında bir günde, zamanda kendini fark etmesi, ruh ile eşyanın karşı karşıya gelmesinden anlaşılır.

Şiirde beden evreninden yolculuğa çıkan ruh için her nesne, ona dünyevi olduğunu hatırlatır. Lakin şiir öznesi için artık dünya kronotopundan ayrılış “anı” gelmiş, mekân değiştirme ve geçiş “anı” başlamıştır. Eşyanın sinsi sinsi akan gözyaşlarını silmesi ise yol kronotopunun ayrılışını trajik bir kopuşa taşımasındandır. Şair bu yaratıcı imgesel söylemle eşyaya ve ona dair değerleri kendi sezgisine göre yolun üzerine taşır. Bu karşılaşmada “ben”in eşya ile karşılaşması, tesadüfler barındırdığı gibi tasarlanmış içerikler de barındırır.

Şiirin genelinde yol üzerindeki nesne/eşya/varlıkların belirsizliği, yolun bilinmezlik durumunu derinleştirdiği gibi şiir öznesinin “ben”inde lisansız bir çılgılık yaratır. Bu çılgınlıkla bütün nesneler yol ve yolculuk karşısında yeniden dirilir. Diriliş; “*sorgulama süreci ve düşünce eyleminin yanında yol, yolculuğun*” (Aker, 2022: 146) yeniden başlamasını ifade eder; “*Dilsiz duran ne kadar/ Eşya varsa dirilir/ Yolumuza serpilir?*” dizelerinde eşya ile ölüm ve yaşamı kurcalayan şair, metafiziksel kavrayışla yol/cu/luk kronotopunun imgesel tabakalarını katmanlı bir yapıya dönüştürür. Şairin şiirlerinde “*yolu metafiziksel arayışının bir unsuru olarak*” (Aker, 2022: 152) zamanda kopuş, kayboluş, diriliş, yeniden başlama başka diyar ve evrenleri tanıma mekânı olarak imgesel tasarımlara sokar.

Şair “Yollar ve Gökler” (1937) adlı şiirinde de yol kronotopunu derinlemesine ele alır. Şiir öznesini kişisel maceralarında tabiat unsuruyla netleştirir. Yer ile gökler arasında geçiş alanı olan gizli yol, şiir öznesinin mekânsal kopuş ve akışlarının öznesi olur. Campbell, yol kavramını “Tao” olarak simgeleştirir. Tao, yol demektir. Tao doğanın, kaderin, kozmik düzenin yolu ya da gidişatıdır (Campbell, 2010: 173).

Kozmik düzenin imgesel yeri ve görüngüler tabakası olan yol kronotopu, bu yönüyle özge varlığının kaynağı olan “Mutlak O”(İa)na ve hakikatlerine ulaşmanın mekânsal adıdır. Metafiziksel anlamda yol, hakikatin oluşturduğu evrensel bir düzendir. Bu düzende ise ilerlemek ezeli kadere doğru yol almaktır. “Yollar ve Gökler” adlı şiirde Necip Fazıl, yol kronotopunu imge ve görüngü evreninden hareketle maddi ve manevi değerlerin arasında bir bağ olarak konumlandırır;

Üstüste, altaltalar,
Bende gökler ve yollar.

Gökler, kat kat mavilik,
Yollar, kol kol servilik.

...
Gökler suda titriyor,
Yollar suda bitiyor.

...
Bu yollarda izimiz,
Bu göklerde gizlimiz.

Yollar, beni vardırın!
Gökler, tutup kaldırın!
(Kısakürek, 2022: 342-343)

Yukarıdaki şiirde yol ve gök uzamlarının belirli bir sezgi içinde mekânsal olana dönüştürülmesi, mekânsal geçiş ve sıçramaları yatay ve dikey boyutlu açılar. Yolların birbirini sınırsız olarak boylaması, başlangıç ve bitişlerin sonsuzluğu, göklerin sonsuzluğu ile iç içe verilir. Gök ve yol, ruh ile beden, akıl ile kalp, zaman ve mekân kaçışından kronotopsal imgelem çağrışıdır. Göklerden yere inmek, dünyaya gelmek, ruhun bedene taşınması, insan

olmak, akıl-kalp ile bütün olmayı imler. Birbirini determinize eden bu sezgiler, yersel ve göksel alanı, fiziki ve metafiziksel alanları açılar.

Necip Fazıl Kısakürek'in şiirde "Üstüste, *altaltalar*;" kullanımı mekânsal iç içeliği bütünlüğü tamamlamayı vurgular. Belleksele açıdan göklerin maviliği ve sonsuzluğu açılımı, yolların kol kol olup dünyayı sonsuz kereler bölmeye ve kucaklamasıdır. Bu kucaklayışta gökler sonsuzluğun imgesi ve özel mekânı olurken yollar ise tıpkı insan vücudunu saran damarlar gibi hayatı, dünyayı ve insan zihnini sarar. Bu öyle bir sarış ve kapsayıştır ki özgürlük açılımı olan gökyüzünü dahi şaşkına çevirir. Bu şaşkınlık şiirde diyalektik bir yapı oluşturur; "*Göklerin bir sırrı var,/Onu arıyor yollar.*" dizelerine karşılık mekânsal tamamlayışın yönü belirlenir.

Şair, şiirde "gök" ibaresiyle metafizik alanı, "Mutlak Varlık"ın, sonsuzluğu ve bilinmezliğini imlerken yol bu sırta, alana ulaşmanın sonsuz kapsayıcı kesişimi olarak uzamlaşır. Kesişimde göklerin aynası olan yer ve yol, birbirinin içine geçer. Birbirinin içine geçen bu iki mekânsal uzamın kendi fiziki gerçeklerinin ötesinde, yeniden bütünleşip tasarlanması derin imgesel kronotopsal alan oluşturur. Oluşturulan bu iki kronotopsal alan şair için iz ve gizler taşır. Yolun "izli", gökyüzünün "gizli" olması arayış, eylem, yöneliş ve buluşun meşakkatle dolu olduğunu vurgular.

Necip Fazıl'ın şiirlerinde yol ve karşıla(ş)ma kronotopu imge ve görüngüler evreni toplumsal alanların kesişme noktaları olan kaldırım, sokak, istasyon, iskele vb. yerlerde karşımıza çıkar. Genel olarak değerlendirildiğinde yol ve karşılaşma kronotoplarının mekâna dair uzamsal örgüleri şehrin içinde varlık bulur. Büyük şehrin karşılaşma alanı olan yol, kaldırım, sokak, istasyon, toplumsal alandan bireysel alana doğru zamansal-uzamsal kayış gösterir.

Şairin şiirinde yol-karşılaşma kronotopu imge ve görüngüler düzlemi, özel algı, sezgi ve metafiziksel kavrayışla iç içe geçer ve şairin mekân-zaman bütünlüğünü ortaya koyar. Nitekim Necip Fazıl'ın şiirlerinde mekân-zaman iç içeliğinin yol-karşılaşma kronotopu olarak bütünleyen kaldırımlar, insana, mekâna, şehre, "ben" ve "öteki"ne dair varoluşsal çıkış, ontolojik kavrayış ve fenomenolojik algıların temeli olur.

Karşıla(ş)ma ve yol/culuk uzamı: kaldırım/lar kronotopuna dair imge ve görüngüler

Sokak ve kaldırımlar şehrin mekânsal uzamları olarak orada yaşayan insanların dışsallığını açılar. Şehirdeki yaşam, insanların çevreleriyle kurduğu mekânsal iletişim ve ulaşım kaldırımlar vasıtasıyla gerçekleşir. Modern şehirde kaldırım, şehrin en önemli ulaşım mekânıdır. İnsan kaldırımlar vasıtasıyla şehir yaşamının gündelik rutinini kendi yaşamlarının içine taşır. Böylece yaşadıkları şehrin bir parçası olur. Sokak ve kaldırımlar, toplumsal akış, taşıma ve ulaşma mekânlarıdır. Her şehrin kendine özgü kaldırım tarzı, mimarisi ve malzemesi vardır. Bu bakımdan sokak ve kaldırımlar, o toplumun mekân bilincini ve sosyal yapısını gösterir.

Şehirleşme sürecinin bir göstergesi olan sokak ve kaldırım, şehirlerin nüfus yoğunluğunun artmasıyla sürekli olarak değişerek gelişir. Zira bir ülkenin gelişmişlik düzeyini, şehir-

lerdeki ulaşım ağını yol-karşılaşma kronotopunun imgesel açımlarını içeren kaldırımlar gösterir. Kaldırımların tarihsel gelişimi kentleşme, şehirleşme ile doğrudan orantılıdır. Şehirdeki ortak yaşamın, paylaşımın mekânsal yeri olan kaldırımlar, şehirleri cazibe merkezi haline getirdiği gibi insanların erişebilirliği ve yaşam kalitesini de artırarak şehirleri açık mekân haline getirir. Caddenin mekânsal hiyerarşisi arasından kaldırımlar, uygun yaya sirkülasyonunu sağlayan, sağlıklı toplumlar için aktivite olanakları sunan kentsel ve kentsel mekâna çekicilik katan önemli ara yüzlerdir (Çelikyay vd., 2020: 282-302).

Şehirde yer algısı ve toplumsal hafızanın oluşmasında sokak ve kaldırımlar önemlidir. Bu açıdan bir kent mekânı olarak kaldırımlar, edebî metinlerde imgesel boyutlu algısal bir yapıda karşımıza çıkar. Mikhail Bakhtin'in; "*insanların eğlencelere karıştıkları sokakları*" (Bakhtin, 2001: 95) şehirlerin toplumsal hafızası olarak ifade etmesi, sokak ve kaldırımları insanı dışarıya açan kronotop olarak görmesindendir. Zira Bakhtin'e göre sokak ve kaldırımlar, halkın tüm katmanlarının gündelik olarak bir araya geldiği, sayısız heterojen yapıları barındıran karşılaşma yol ve yolculuk alanlarıdır. Bakhtin'e göre "*Karnaval edimlerin ana esaslarından*" biri de sokak ve kaldırımlardır. Kaldırım, edebî metinlerde anlatı kişileri ve şiir öznelerinin bir araya geldiği, bu kişilerin kendi iç evrenine doğru yola çıktığı ve karşılaştığı alandır. Bakhtin, sokak ve kaldırımları, eşik mekân olarak görür. Bu uzamlar insanın kendini inşa ettiği eşik mekânlar, öznenin yola çıkması, kendi "ben"i ve "öteki" ile karşılaşması durumunu imlediği zamansal geliş, buluş ve ayrılış alanlarının kronotopsal imgeleri olur. Necip Fazıl'ın şiirlerinde kaldırım ve sokak birbirini tamamlayan iç içe geçimli iki mekânsal tasarımıdır.

Necip Fazıl Kısakürek'in şiirlerinde kaldırıma dair her imge ve görüngü ait olduğu sokağın, evrenin içinde mekânın belleği olur. Şairin "Kaldırımlar" şiirlerinde "sessizlik", "kimsesizlik" ve "yalnızlık" gibi kronotopik imgesel açımlar kaldırıma dair "an" ve anı, duyu, duygu, düş, varoluşları bilişsel ve düş(ün)sel olgu, olayları açılar. Bu durum "kaldırım" ve sokağı kopuş noktası, giriş noktası, kriz ve durum noktaları haline getirir. Şair, "Kaldırımlar I" şiirinde zaman ve mekânın iç içeliğini dönüm noktaları bağlamında şöyle dile getirir;

Sokaktayım, kimsesiz bir sokak ortasında;
Yürüyorum, arkama bakmadan yürüyorum.
Yolumun karanlığa saplanan noktasında,
Sanki beni bekleyen bir hayâl görüyorum.

(Kısakürek, 2022: 156)

Kimsenin olmadığı bir sokakta tek başına yürüten şair, mekândaki bütün varlık ve nesneleri kendi algısına göre boyutlandırır. Boyutlandırmada sokak kitlesel bir mekân olmanın ötesinde, zamanın insanı kuşatan yapısıyla "an"da bütünleşir. Bu bütünleşmede zamanın karanlığa açılan "an"lık yönleri, sokağın bütün somut renklerini siler. Bu silinmeyle birlikte Necip Fazıl Kısakürek içinde bulunduğu uzamı ruhsal duruma göre yeniden tasarlar. Sokak, mutlak bir mekan olmanın ötesinde karanlık mahzen, dar bir dehlize dönüşerek labirent yutucu mekânsal kronotopik imgeler oluşturur. Şiirde "yürümek" ibaresi sokağı, karşılaşma-yol düzlemi yapar. Ancak şiir öznesi, sokakta her adımda bilinçaltı ve bilinçdışında bilişsel ve düş(ün)sel atakla-

rıyla yüzleşir. Böylece zamanın akışı daralır, sokak her “an” bir kesişme ve kriz uzamı haline gelir. Kaçınılmaz olarak kesişme kriz alanına çekilen şiir öznesi; yalnızlık korku, kaygı ve içinde büyüttüğü hayalleriyle yeni öteki kronotopsal boyutlar içine dalar. Bu çekilişle uzam haline gelen kaldırım; “*sabit ruh halini doğurur. Yalnızlık korku ve ölüm duyguları şiirde baştan sona kadar bağlı*” (Kaplan, 1992: 71) hâkim bir uzama dönüşür. “Kaldırımlar I” şiirinde;

Kara gökler kül rengi bulutlarla kapanık;
Evlerin bacasını kolluyor yıldırımlar.
İn cin uykuda, yalnız iki yoldaş uyanık;
Biri benim, biri de serseri kaldırımlar.

İçimde damla damla bir korku birikiyor;
Sanıyorum her sokak başını kesmiş devler...
Üstüme camlarını, hep simsiyah, diyor;
Gözüne mil çekilmiş bir âmâ gibi evler.

(Kısakürek, 2022: 157)

dizelerinde şair, kendi sezgi ve algısına göre kaldırım ve sokakta bulunan nesne/eşya/varlıkları zamanın içinde yeniden boyutlandırır. “Kül rengi bulutlar”, “kara bulutlar”, “yıldırımlar”, “içimde damla damla korku” ve “sokak başını kesen devler” ibareleri kaldırımları zamanın içinde her an bir kriz noktası, kopuş yeri olarak biçimlenip mekânı bireysel yapıda ön plana çıkarır. Kaldırım gerilim, kaygı, korku ve ürpertiye artırdıkça zaman öznel açıdan adeta durur, mekân zamanı kendi içine hapsederek iç içe kesişen kronotopik imgeler oluşur. Burada “cam, gök, bulut, dev, mil ve evler” gibi eşya/nesne ve varlıklar, kendi gerçek anlamlarının dışına çıkarak şairin ferdi duygularının kronotopsal imgelerine dönüşür.

“Kaldırımlar” şiirinde kaldırım kronotopuna dair görüngüler, fiziki mekânın ötesinde yeni yarıcı imgeler silsilesi bütününde canlı bir uzva dönüştüren Necip Fazıl Kısakürek, bireysel algı ve sezgileri doğrultusunda bu uzamı bedenleştirir. Kaldırım kronotopunun kişiler düzlemindeki açılımı olan “anne” arketipi, tarihsel bağlamda bu uzamın özel belleksel adıdır;

Kaldırımlar, çilekeş yalnızların annesi;
Kaldırımlar, içimde yaşamış bir insandır.
Kaldırımlar, duyulur ses kesilince sesi;
Kaldırımlar, içimde kıvrılan bir lisandır.

(Kısakürek, 2022: 157)

Fenomenolojik anlamda “kaldırımlar”ın, anne ve yeni bir lisana dönüşmesi, ontolojik anlamda şairin kendi varlığını kaldırım kronotopuyla zaman ve mekânın içinde bütünleşmesini sağlar. Şiir öznesi, soylu varlık olarak zaman ve mekân içindedir. Şiirde kaldırımların varlık içre oluşu, burada şairin dolayısıyla şiir öznesinin kendine özgü bir anlamsal evren oluşturmaya olanak sunar. Bu anlamsal evrende her nesne ve varlık fenomenolojik olarak kendi varlık alanının dışına çıkar. Böylece şair ve özne bilincin içinde yaşadığı gizli bir lisana dönüşür. Bu lisan, kaldırımlara ait bir lisandır ve her kaldırımın kendine ait sosyolojik, tarihsel, ontolojik, fenomenolojik yanı ve lisanı vardır. Necip Fazıl da şiirlerinde mekânın öznesi kaldırımların li-

sanını çözerek onunla konuşur. Böylece kaldırımlar, anne lisanında içinde yaşayan kimsesizlere ev, yuva olur. Şiirde kaldırım kronotopunun yol kronotopuyla kesiştiği de görülür. Bakhtin de çalışmasında kronotopların iç içe girip kesişeceğini dile getirir. Şiirde yer alan şu dizeler;

Ben gideyim, yol gitsin, ben gideyim, yol gitsin;
İki yanımdan aksın bir sel gibi fenerler.
Tak,tak ayak sesimi aç köpekler işitsin;
Yolumun zafer tâkı, gölgeden taş kemerler.

(Kısakürek, 2022: 157)

yol ile kaldırım kronotopunun birbirinin sınırlarını aşarak bütünleştiğini belirtir. Yol kronotopu olarak kaldırım; *“farklı toplumsal kesimlerin farklı dillerin karşılaştığı toplumsal ve tarihsel heterojenliği açığa çıkaran karnavalımsı bir”* (Bakhtin, 2001: 30) uzamdır. Necip Fazıl Kısakürek’in şiirde “yol, akmak, sel, fener, taş kemer ve gitmek” kavramlarını kullanması, zamansal değerlerin imgeler üretmesine olanak sunar. Şiirin önceki bölümlerinde zamanı mekânın içinde yavaşlatan şair, bu dörtlükte zamanı mekânın içinde sürekli akan ve kayan bir yapıya dönüştürür. Böylece zamanın oluş hızına bağlı olarak çeşitli deneyim, tecrübe ve sezgiler mekânın içine kaydolur. Özellikle “fener, sel, ayak sesi, aç köpek, gölge, taş kemer” kavramlar yol ve kaldırım kronotopların imgesel bağına dönüşüp yeniden tekrarlanır. Fenerlerin “sel gibi akması”, şairin bilincinde zamanın ne derece hızlı geçtiğini yol ve yürüyüşe bağlı olarak mekânın sürekli özel alan ve yapılar oluşturduğunu vurgular.

Şair “Kaldırımlar II” (1927) adlı eserinde kaldırımları ruhunu eriten bir kaba, potaya benzetir. Kaldırımları, sokakların içinde biçimlendiren şair, sokağı kaldırımları içinde taşıyan bir rahme dönüştürür. Nitekim kaldırımlar, sokakların en önemli yapısal unsurudur. Sokak olmadan kaldırım olmaz. Bu yüzden modern şehirlerde sokak, imgesel açıdan kaldırımların evidir. Şair bu durumu “Kaldırımlar II” şiirinde;

Başını bir gayeye satmış kahraman gibi,
Etinle, kemiğinle, sokakların malısın!
Kuruluş sitesine bir tahtaravan gibi,
Sonsuz mesafelerin üstünden aşmalısın!

Fahişe yataklardan kaçtığın günden beri,
Erimiş ruhlarımız bir derdin potasında.
Senin gölgeni içmiş, onun gözbebekleri;
Onun taşı erimiş senin kafatasında.

(Kısakürek, 2022: 159)

diyerek sokağa dair görüngüleri, kaldırımların evi, oturduğu ve konumlandığı mekân olarak anımsar. Şair şiirde sokak ve kaldırımları kişileştirerek tematik güç, kahraman özne konumuna getirir. Ancak ne var ki bu kahraman, bütün varlığını sokağın içinde kavrar. İnsanî özellikler yüklenen kaldırım/lar, sonsuz mesafeleri aşır birbirine bağlanan öznel imgelerin kişiler düzlemindeki öznesi olur. Bu özne, fahişelerin durağı olan sokaklardan kendini bağımsız kılmaya çalıştıkça yabancı ve öteki kimlik ve nesneleri kendi derdinin potasında eritir. Bu eriyiş, “dert, tasa, yalnızlık, acı, hüznün, mutsuzluk” dolu bir eriyiştir. Özellikle şiirde yer

alan; “Onun taşı erimiş senin kafatasında” dizesi kaldırım/ları sokağın başı, kafası, aklı ve bilinci haline getirir. Bu yönüyle şaire göre kaldırım/lara dair her imge ve görüngü, sokağın belleğidir. Nitekim bu belleği okumadan sokağın lisanını çözmek, onun öteki anlamlarını okumak imkânsızdır.

Necip Fazıl’ın “ben” ve “öteki ben”i, dar-karanlık ve kimsesiz sokakta, kaldırım vasıtasıyla mekânsal belleğini oluşturur. Şair kaldırımları ve yaşadığı çevreyi “ev, baca, fener, döşek, kafatası, yol” kavramlarını korku, kaygı, endişe, yalnızlık ve kimsesizlik duygularının nesnel uzamı yapar. Şiirde yer alan bütün varlık ve nesneler, şiir öznesinin yoluna çıkan, ona kafa tutan, onu açımlayan kronotopsal belleklere dönüşür. Zaman ve mekânın iç içeliği, şiir öznesini çevreleyen varlık/şeylerin gerçek görüntüsü “an” ve anıların ötesine taşınmasına neden olur.

Necip Fazıl’ın şiirlerinde kaldırım kronotopu imge ve görüngüleri, her daim özel olan zaman, yer, uzam ve kesişim noktası olarak varlığını derinleştirir. Zira insan, “ben”in en önemli içsel akışı olan yol ve yola dair durumlar kaldırım ve sokak vasıtasıyla içsel bir yolculuk yaşar. Sonuç olarak Necip Fazıl’ın şiirlerinde yol-karşılaşma kronotoplar bağlamında eşik ve geçiş mekânlarına dönüşen kaldırım kronotopu, özne uzamları olarak görünüm ve anlam kazanır. Dış âlemin kitlesel mekânı, toplumsal erişim ve kesişim alanı olan kaldırımlar, bu yönüyle iç âlemin subjektif tasarımlarına dönüşerek “çilekeş, yalnız, anne, hayal, serseri, dev, ses, yol, yatak, yorgan” imgelerinin özel uzamı olur.

Sonuç

Türk edebiyatının önemli sanatçılarından olan Necip Fazıl Kısakürek, başta şiirleri olmak üzere bütün eserlerinde insanın varoluşsal, ontolojik, psikolojik, sosyolojik, tarihsel, siyasî, ekonomik, kültürel ve kimliksel yönlerini özel bir sezgi ve tavırla ele alır. Necip Fazıl Kısakürek’in şiirlerinde özne “ben” ve “öteki”nin zaman-mekânla münasebeti, mekânın zamanı, zamanın mekânı içermesiyle yeni ve sürekli diyalektik bir ilişki ağı oluşturur. Şairin şiirlerinde zaman ve mekânı kendi bireysel kavrayışına göre kronotopsal egride bütünleştirip bu olguları birbirini determinize eden temel unsurlara dönüştürür. Bu bakımdan Necip Fazıl’ın şiirlerinde kronotopsal evren, zaman-mekân, mekân-zaman merkezli ilişkilerini imge ve görüngüler düzleminde ele alınmasını gerekli kılar.

Necip Fazıl Kısakürek şiirlerinde kronotopik imgesel yapı ve görüngüleri mekânın tarihsel gerçekliği içinde bireysel alana taşıyarak zamanı, mekânın içinde mekânı da zamanın içinde özel bir belleğe dönüştürür. Böylece şairin şiirlerinde kronotopsal imge ve görüngüleri, sürekli olarak zihinde zaman ve mekâna dair görüngülerin yaratıcı düzeyde tasarlanması ve zaman ile mekâna dair fenomenlerin öte anlamlarının oluşmasını sağlamaktadır. Necip Fazıl Kısakürek’in şiirlerinde karşılaşma-yol kronotopu imge ve görüngüleri de zaman-mekân anlam ilişkisinin ele alınmasını gerekli kılar. Bakhtin’in yol-karşılaşma imge ve görüngülerini, kronotop kavramıyla açıklamaya çalıştığı kısımlarda önemli bir zaman-uzam iç içeliği karşımıza çıkar. Zaman-mekân iç içeliğinde yol; kesişim, etkileşim ve akışlarının kronotopsal imgesi olarak ortaya konur. Necip Fazıl Kısakürek’in şiirlerinde bu yapı, yol-

karşılaşma ve kaldırım kronotopu imge ve görüngülerinin şairin ruhsal evreninde yarattığı yeni olgu, deneyim ve duygular vasıtasıyla zaman ve mekânın içine eklemlenir. Bu çalışmada Necip Fazıl Kısakürek'in şiirlerinde oluşturduğu yaratıcı, yol-karşılaşma kronotoplarının örtük kronotopik imge ve görüngü bağları irdelenerek şairin "zaman" ve "mekân"a dair öznel tavrı ortaya kondu.

Araştırma ve yayın etiği beyanı: Bu makale yazarın *Necip Fazıl Kısakürek'in Şiirlerinde Kronotopsal İmgelem (Zamanın İçinde Mekân/Mekânın İçinde Zaman,2023)*, Akçağ. Ankara." adlı eseri esas alınarak geliştirilmiştir.

Research and publication ethics statement:

This article is based on the author's "Chronotopical Imagery in Necip Fazıl Kısakürek's Poems (Space in Time/Time in Space, 2023), Akçağ. Ankara.", Akçağ.

Yazarların makaleye katkı oranları

Bu makaledeki yazar %100 düzeyinde makalenin yazılması aşamalarına katkı sağlamıştır.

Contribution rates of authors to the article

The author in this article contributed to the 100% level of writing of the article.

Etik komite onayı: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Ethics committee approval: Ethics committee approval is not required for the study.

Finansal destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Support statement (Optional): No financial support was received for the study.

Çıkar çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Conflict of interest: There is no conflict of interest between the authors of this article.

Kaynakça

- Akbal Süalp Tül, Z. (2004). *Zaman mekân (kuram ve sinema)* Bağlam.
- Aker, T. (2022). Necip Fazıl'ın Çile adlı eserinde yol ve yolculuk teması, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6 (1), 138-154.
- Bachelard, G. (1996). *Mekânın poetikası* (A. Derman, Çev.) Kesit.
- Bakhtin, M. (2001). *Karnaval'dan romana* (Edebiyat teorisinden dil felsefesine seçme yazılar) (C. Soydemir, Çev.) (S. Irzık, Der.) Ayrıntı.
- Brandist, C. (2011). *Bakhtin ve çevresi-felsefe, kültür ve politika* (C. Soydemir, Çev.) Doğu Batı.
- Campbell, J. (1995). *Batı mitolojisi tanrıların maskeleri* (K. Emiroğlu, Çev.) İmge.
- Campbell, J. (2010). *Kahramanın sonsuz yolculuğu* (S. Gürses, Çev.) Kabalıcı.
- Çelikyay, H. vd. (2020). Değişen dönüşen kentlerde kamusal alan olanakları: Aktif kaldırım zonları, mimarlık, planlama ve tasarım alanında akademik çalışmalar-II, Gece. 281-303.
- Friedman, N. (2004). İmge, Kitaplık, Aylık Edebiyat Dergisi (K. Atakay, Çev.) 4, 74-90.
- Irzık, S. (2001). *Mikhail Bakhtin karnaval'dan romana-edebiyat teorisinden dil felsefesine seçme yazılar* (S. Irzık, Der.) (C. Soydemir, Çev.) Ayrıntı.

- Kaplan, M. (1992). *Şiir tahlilleri 2, Cumhuriyet dönemi Türk şiiri*. Dergâh.
- Karabulut, M. (2015). İmge kavramı ve Necip Fazıl Kısakürek'in şiirlerinde imge, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10/4, 603-618.
- Kısakürek, N. F. (2022). *Çile*. Büyük Doğu.
- Özdemir Riganelis, G. (2021). Ölüm Hükümü romanında kronotop kavramı bağlamında karşılaşma mekânları, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5, 195-241.
- Şahin, V. (2014). Ferit Edgü'nün "Yolcu" adlı küçürek öyküsünde yurtsuzluk itkisi, *Asos Jurnal, (The Journal of Academic Social Science)* 2/2, 234-242.
- Şahin, V. (2023). *Necip Fazıl Kısakürek'in şiirlerinde kronotopsal imgelem (Zamanın içinde mekân/ mekânın içinde zaman)* Akçağ.

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
(This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).